

УДК 330.341:635

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-4-16>

Даниленко В.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу
Полтавської державної аграрної академії

Коваленко М.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Полтавської державної аграрної академії

Салашна В.О.

магістрант спеціальності «Менеджмент»
Полтавської державної аграрної академії

Danilenko Victoria

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Department of Marketing
Poltava State Agrarian Academy

Kovalenko Maryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Department of Management
Poltava State Agrarian Academy

Salashna Vladislava

Master's degree of specialty "Management"
Poltava State Agrarian Academy

СУЧАСНИЙ СТАН ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В УКРАЇНІ

THE CURRENT STATE OF CROP PRODUCTION IN UKRAINE

У статті досліджено сучасний стан та основні тенденції виробництва продукції рослинництва в Україні. У цій галузі акценти розставлені на культури, які є експортно та інвестиційно привабливими, такі як пшениця, ячмінь, кукурудза, соняшник, соя, ріпак. Визначено основні фактори, що впливають на формування валового збору сільськогосподарських культур у розрізі їх видів. Встановлено, що загальними передумовами успішного розвитку рослинницького підкомплексу є сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, макроекономічні фактори виробництва та зростаючий попит на цю продукцію у світі. Проаналізовано досягнутий рівень ефективності в галузі, а також окреслено перспективи її подальшого розвитку. Визначено, що ефективність та стабільність галузі рослинництва можуть бути підвищені за рахунок подальшого поліпшення сортових властивостей та реалізації потенційних можливостей сільськогосподарських рослин разом з енерго- та ресурсозбереженням усіх технологічних процесів.

Ключові слова: рослинництво, продовольство, посівні площі, валовий збір, урожайність.

В статье исследованы современное состояние и основные тенденции производства продукции растениеводства в Украине. В этой отрасли акценты расставлены на культуры, которые являются экспортно и инвестиционно привлекательными, такие как пшеница, ячмень, кукуруза, подсолнечник, соя, рапс. Определены основные факторы, влияющие на формирование валового сбора сельскохозяйственных культур в разрезе их видов. Установлено, что общими предпосылками успешного развития растениеводческого подкомплекса являются благоприятные почвенно-климатические условия, макроекономические факторы производства и растущий спрос на эту продукцию в мире. Проанализирован достигнутый уровень эффективности в отрасли, а также очерчены перспективы ее дальнейшего развития. Определено, что эффективность и стабильность отрасли растениеводства могут быть повышены за счет дальнейшего улучшения сортовых свойств и реализации потенциальных возможностей сельскохозяйственных растений в сочетании с энерго- и ресурсосбережением всех технологических процессов.

Ключевые слова: растениеводство, продовольствие, посевные площади, валовой сбор, урожайность.

The article deals with the current state and main trends of crop production in Ukraine. Assessing the development of the agrarian sector of the Ukrainian economy over the years of independence, there are two main areas of focus: the decline of livestock industries and the intensification of crop production. Since the 1990s and especially since the 2000s, most agricultural enterprises have been engaged in growing crop production. In this area, the emphasis

is placed on crops that are export and investment attractive: wheat, barley, corn, sunflower, soybeans, and colza. The general prerequisites for the successful development of these sub-complexes are favorable soil and climatic conditions, macroeconomic factors of production and growing demand for these products in the world, which forms high prices for it. The achieved level of efficiency in the industry is analyzed and the prospects for its further development are determined. The study found that it is advisable to distinguish four major groups of factors of effective development in crop production: technological, technical, biological and organizational-economic. Technological factors imply the use of advanced technologies for growing crops. Biological factors are the use of plant growth, development and production processes. Organizational and economic factors are the improvement of mechanisms of state regulation of agricultural production and innovation activity. It is substantiated that a significant part of the food consumed today is provided by grain production. The decline in the level of the grain industry is caused by a sharp reduction in state support for rural producers and the disparity in grain prices and industrial goods purchased for production. Violations of the principle of equivalence are particularly pronounced in the prices of fuel, energy, lubricants and crop production. The lack of machinery, its deterioration and the low reliability of the producers leads to the loss of 20 million grain annually. It is determined that the efficiency and stability of the crop industry can be improved by further improving the varietal properties and realizing the potential of agricultural plants in combination with energy and resource conservation of all technological processes.

Keywords: crop production, food, acreage, gross harvest, yield.

Постановка проблеми. Рослинництво агропромислового комплексу України має всі необхідні, історично сформовані передумови для ефективного функціонування та розвитку. Ця галузь з огляду на її масштаби може відігравати винятково важливу роль завдяки специфічним властивостям, які виражаються у високій конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження сучасного стану та перспектив розвитку продукції рослинництва займалися такі відомі вчені, як М.В. Присяжнюк [1], М.В. Зубець [1], П.Т. Саблук [3], В.Я. Месель-Веселяк [3], М.М. Федоров [3], Ю.О. Лупенко [3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукового доробку провідних економістів-аграрників дав змогу з'ясувати, що в сучасному агропромисловому комплексі, зокрема рослинництві, існує низка невирішених проблем та мають місце перспективи його подальшого ефективного розвитку.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження сучасного стану та виявлення основних тенденцій виробництва продукції рослинництва України в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінюючи розвиток аграрного сектору економіки

України протягом років незалежності, виділяємо два основних векторальних напрями, якими є занепад галузей тваринництва та інтенсифікація рослинництва. Так, з 90-х років (особливо з 2000-х років) більшість сільськогосподарських підприємств займається вирощуванням рослинницької продукції. У цій галузі акценти розставлені на культури, які є експортно та інвестиційно привабливими, а саме пшеницю, ячмінь, кукурудзу, сояшник, сою, ріпак. Загальними передумовами успішного розвитку саме цих підкомплексів є сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, макроекономічні фактори виробництва та зростаючий попит на цю продукцію у світі, що формує високі ціни на неї.

Завдяки такій політиці відбулося значне підвищення доходів аграрних формувань, підвищилась стабільність їхнього фінансового стану, утворились передумови подальшого інвестування в технічне переоснащення галузі. Такі тенденції збереглися у 2018 році (табл. 1).

Загалом в Україні площа сільськогосподарських угідь становить більше 27,6 млн. га, з яких у господарському розпорядженні аграрних підприємств перебуває понад 19,3 млн. га (70% площі сільськогосподарських угідь України).

Проаналізуємо динаміку посівних площ сільськогосподарських культур України та Полтавської області (табл. 2).

Таблиця 1

Динаміка площ сільськогосподарських угідь в Україні, 2010–2018 роки, тис. га [4]

Показник	Рік					Відхилення	
	2010	2015	2016	2017	2018	+, -	%
Площа сільськогосподарських угідь	36 487,9	36 453,3	36 453,3	27 582,5	27 637,7	-8 850,2	-24,3
зокрема, зернові та зернобобові культури	15 090	14 739	14 349	14 560,3	14 847,7	-242,3	-1,6
у відсотках	56,0	54,8	53,6	52,8	53,7	-2,3	x
Технічні культури	7 296	8 350	8 656	9 141,9	9 203	1 907	26,1
у відсотках	27,1	31,0	32,3	33,1	33,3	6,2	x
Коренеплоди та культури овочеві й баштанні	1 967	1 823	1 834	1 769,5	1 819,5	-147,5	-7,5
у відсотках	7,3	6,8	6,8	6,4	6,6	-0,7	x
Кормові культури	2 599	1 990	1 936	1 616,2	1 767,5	-831,5	-32,0
у відсотках	9,6	7,4	7,3	5,9	6,4	-3,2	x

Дані табл. 2 свідчать про загалом позитивну динаміку посівних площ більшості товарних культур України. Так, посівні площі рентабельних нині зернових та зернобобових культур протягом 2014–2018 років збільшилися на 38 тис. га (0,3%), соняшнику – на 860 тис. га (16,4%).

Водночас посівні площі цукрових буряків за досліджуваний період зменшилися на 55 тис. га (16,6%), картоплі – на 29 тис. га (2,2%), овочевих культур – на 28 тис. га (6%). Незначні відмінності спостерігаються в динаміці посівних площ сільськогосподарських культур Полтавської області. Так, посівні площі зернових та зернобобових культур протягом 2014–2018 років збільшилися на 17,3 тис. га (1,8%), соняшнику – на 42,4 тис. га (15%), овочевих культур – на 0,6 тис. га (2,5%). Водночас посівні площі цукрових буряків та картоплі зменшилися на 6 тис. га (15,1%) та на 2,1 тис. га (3,7%) відповідно.

Основну частку традиційно мають культури зернової групи. За 18 років площа їх посіву збільшилась, однак серед усього розмаїття зернових та зернобобових культур товаровиробники вирощують переважно пшеницю (6,6 млн. га, або 23,9%), кукурудзу на зерно (4,6 млн. га, або 16,6%) та ячмінь (2,5 млн. га, або 9%), що загалом складає 14,8 млн. га, або 53,7%. Це привело до істотного скорочення площ під житом, вівсом, просом, гречкою, рисом, горохом та виною.

Серед технічних культур найбільш популярними є олійні, зокрема соняшник, соя та ріпак. Сьогодні технічні культури займають 9,2 млн. га, або 33,3%. У цій групі спостерігаються також різні тенденції. Так, соняшник, займаючи лідируючі позиції протягом усього періоду дослідження, стабільно висівається на площі понад 5 млн. га, а у 2018 році він досяг відмітки 6,1 млн. га. Значно збільшився інтерес аграріїв до сої, адже посівні площі 2017–2018 років коливались у межах 1,7–2 млн. га. У 2018 році ріпаком було засіяно 1 млн. га, хоча ще у 2014 році цей показник становив 1,8 млн. га. Перервалася негативна тенденція зі скорочення площ під цукровими буряками, адже порівняно з 2014 роком площі посіву збільшилися до 0,3 млн. га.

Розглянутий перерозподіл посівних площ на користь зернових та технічних культур відбувся за рахунок зменшення у 2018 році порівняно з 2017 роком площ під картоплею, овочами (на 1%) та кормовими культурами (на 4,9%). У 2018 році в абсолютному значенні вони становили 1,8 млн. га (рис. 1).

На рис. 1 відображені загальні тенденції зміни структури посівних площ різних груп культур, що визначили вплив на сучасний стан аграрного виробництва.

Протягом останніх років (2014–2018 роки) ми вже звикли до того, що в Україні виробляється в середньому 60 млн. т зерна.

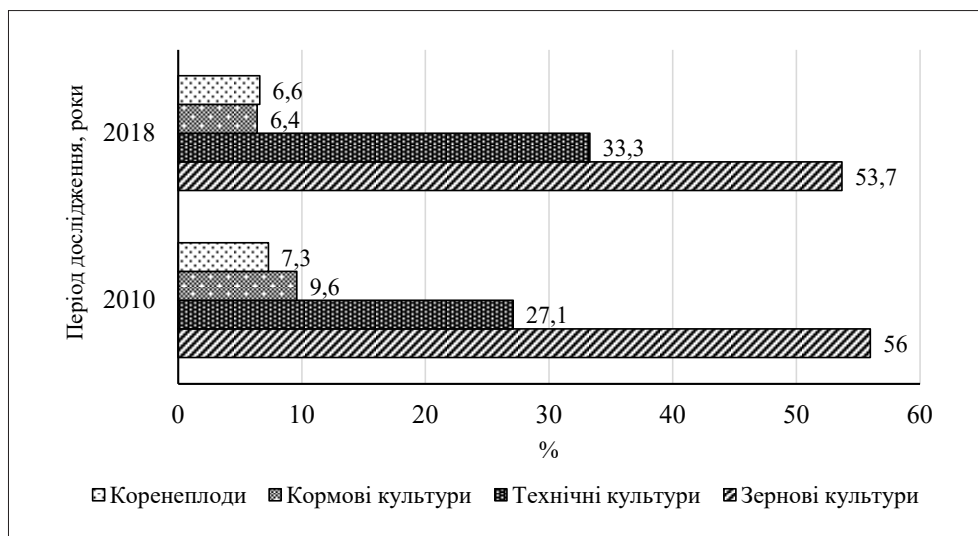

Рис. 1. Структура посівних площ в Україні, 2010, 2018 роки, %

Джерело: складено авторами за даними джерела [4]

Таблиця 2

Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур України та Полтавської області, 2014–2018 роки, тис. т [4]

Рік	Зернові та зернобобові		Цукрові буряки		Соняшник		Картопля		Овочі	
	Україна	область	Україна	область	Україна	область	Україна	область	Україна	область
2014	14 801	955,2	331	39,7	5 257	283,6	1 348	56,3	467	24,0
2015	14 739	932,0	237	28,7	5 105	310,6	1 291	55,4	446	23,6
2016	14 401	933,4	292	38,4	6 073	311,9	1 312	54,2	447	24,4
2017	14 624	943,2	316	35,5	6 034	311,7	1 323	53,9	445	24,2
2018	14 839	972,5	276	33,7	6 117	326,0	1 319	54,2	439	24,6

Незважаючи на побоювання аграріїв щодо врожаю через негативний вплив природно-кліматичних умов (посуха, підвищені температурні режими повітря, нерівномірність опадів тощо), у 2018 році вдалося зібрати рекордний урожай збіжжя.

Так, у Міністерстві аграрної політики та продовольства повідомили, що у 2018 році виробництво зернових та зернобобових культур у заліковій вазі склало 70 млн. т, що на 8,1 млн. т (13,1%) більше, ніж у 2017 році (табл. 3), та на 6,1 млн. т (9,6%) більше, ніж у 2014 році (рис. 2).

Дані табл. 3 свідчать про те, що у 2018 році порівняно з 2014 роком по Україні загалом та в Полтавській області зокрема спостерігалася різнорідна динаміка обсягів виробництва всіх досліджуваних сільськогосподарських культур.

Так, обсяг виробництва зернових та зернобобових культур в Україні загалом та Полтавській області зокрема збільшився на 6 198 тис. т (9,7%) та на 1 520,3 тис. т (31,5%) відповідно, соняшнику – на 4 031 тис. т (39,8%) та на 233,1 тис. т (32,8%) відповідно.

Водночас обсяг виробництва цукрових буряків зменшився за 2014–2018 роки на 1 766 тис. т (11,2%) та на 266,9 тис. т (15,3%) відповідно; картоплі – на 1 189 тис. т (5%) та на 83,5 тис. т (7,1%) відповідно;

но; овочевих культур – на 198 тис. т (2,1%) та на 3,7 тис. т (0,7%) відповідно.

Щодо валового виробництва, то у 2018 році загалом по Україні в розрізі зернових та зернобобових культур зафіксовано такі показники: пшениці зібрано 24,6 млн. т; кукурудзи на зерно – 35,8 млн. т; ячменю – 7,34 млн. т; жита – 3,9 млн. т; вівса – 4,2 млн. т; гречки – 1,4 млн. т; сорго – 1,9 млн. т; гороху – 7,8 млн. т [4].

Серед технічних культур перше місце в структурі виробництва посідає, звичайно, соняшник. Особливістю його вирощування є те, що він є цілком експортно орієнтованою культурою, якою займаються практично всі підприємства (85,1%). Так, за результатами 2018 року вироблено насіння соняшнику 14,2 млн. т, що на 15,8% більше, ніж у 2017 році (табл. 4). Цьому сприяло збільшення як посівних площ (на 1,8%), так і рівня врожайності (на 13,9%).

Як свідчать дані табл. 4, значне зростання обсягів виробництва протягом 2014–2018 рр. відбулося за рахунок підвищення врожайності сільськогосподарських культур, на що вплинула інтенсифікація технологій їх вирощування. Загалом середня врожайність у групі зернових та зернобобових культур у 2018 році склала 47,4 ц/га, що на 5 ц/га (11,5%) більше, ніж у 2017 році.

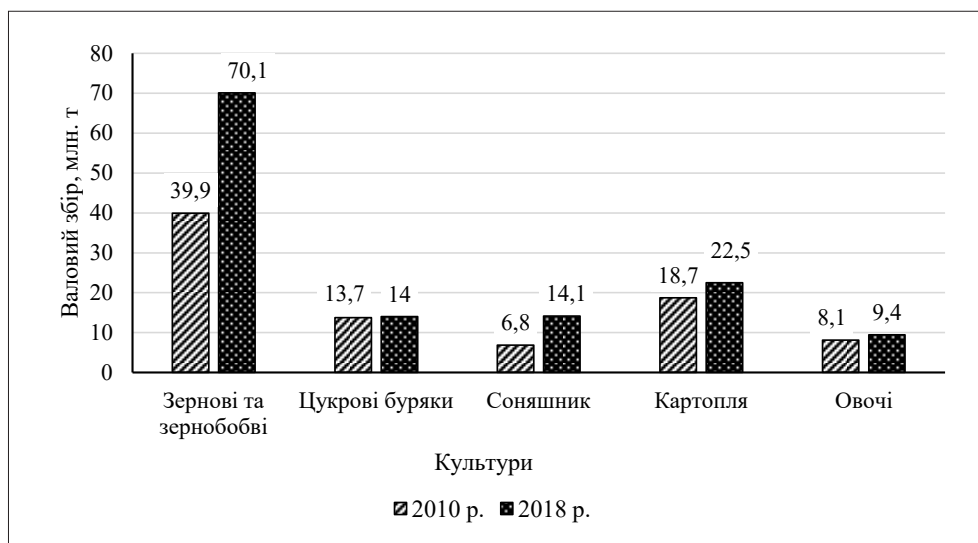

Рис. 2. Валовий збір основних сільськогосподарських культур в Україні, 2010, 2018 роки, млн. т

Джерело: складено авторами за даними джерела [4]

Таблиця 3

Динаміка обсягу виробництва продукції рослинництва України загалом та Полтавської області зокрема за 2014–2018 роки, тис. т [4]

Рік	Зернові та зернобобові		Цукрові буряки		Соняшник		Картопля		Овочі	
	Україна	область	Україна	область	Україна	область	Україна	область	Україна	область
2014	63 859	4 821,5	1 5734	1 740,0	10 134	710,8	23 693	1 179,5	9 638	521,7
2015	60 126	5 363,2	1 0331	1 395,8	11 181	848,4	20 839	1 137,9	9 214	517,3
2016	66 088	5 783,1	1 4011	2 089,6	13 627	824,4	21 750	1 065,4	9 415	522,2
2017	61 917	4 241,4	1 4882	1 445,7	12 236	730,9	22 208	996,6	9 286	402,4
2018	70 057	6 341,8	1 3968	1 473,1	14 165	943,9	22 504	1 096,0	9 440	518,0

Протягом 2014–2018 років урожайність зернових та зернобобових збільшилась на 3,7 ц/га (8,5%), цукрових буряків – на 31,5 ц/га (6,6%), соняшнику – на 3,6 ц/га (18,6%), овочевих культур – на 6,3 ц/га (3%). Лише врожайність картоплі за досліджуваний період зменшилась на 5,5 ц/га (3,1%).

У 2018 році порівняно з 2014 роком у Полтавській області спостерігається збільшення врожайності зернових та зернобобових на 14,9 ц/га (29,3%), соняшнику – на 3,6 ц/га (14,4%). Урожайність цукрових буряків у 2018 році порівняно з 2014 роком не змінилась, становлячи 439 ц/га, що, однак, більше рівня 2017 року на 31,3 ц/га (7,7%).

Водночас урожайність картоплі та овочевих культур зменшилась на 6,7 ц/га (3,2%) та 5,6 ц/га (2,6%) відповідно.

Особливо показовим збільшення врожайності всіх товарних сільськогосподарських культур виглядає на фоні даних 2010 року, коли продуктивність вирощування була практично вдвічі нижче (рис. 3).

Відмінною рисою сучасного рослинництва є формування різних форм власності виробників сільськогосподарської продукції, адже разом з великими аграрними підприємствами успішно існують коопе-

ративи, фермерські господарства та особисті підсобні господарства.

Велику частину споживаного сьогодні продовольства забезпечує зерновиробництво.

Зниження рівня зернової галузі викликано різким скороченням державної підтримки сільських виробників та диспаритетом цін на зерно й придбані для виробництва промислові товари. Порушення принципу еквівалентності особливо яскраво виражено в цінах на паливо, енергоресурси, мастильні матеріали та продукцію рослинництва. Брак техніки, її зношеність та низька надійність товаровиробників приводить щорічно до втрати 20 млн. зерна.

Не дає змогу збільшити виробництво зерна нестача коштів на мінеральні добрива, при цьому обробіток ґрунту проводиться тільки за мінімальною технологією, за якою не вдається підвищити врожайність.

Низька забезпеченість технікою та технологічне відставання приводять до того, що щорічно до 14% врожаю залишається на полях, ще близько 11% втрачається через технічну недосконалість. Втрати становлять близько 25% усього врожаю, при цьому втрати зерна в непристосованих приміщеннях збільшилися останніми роками у 2–3 рази [5, с. 320].

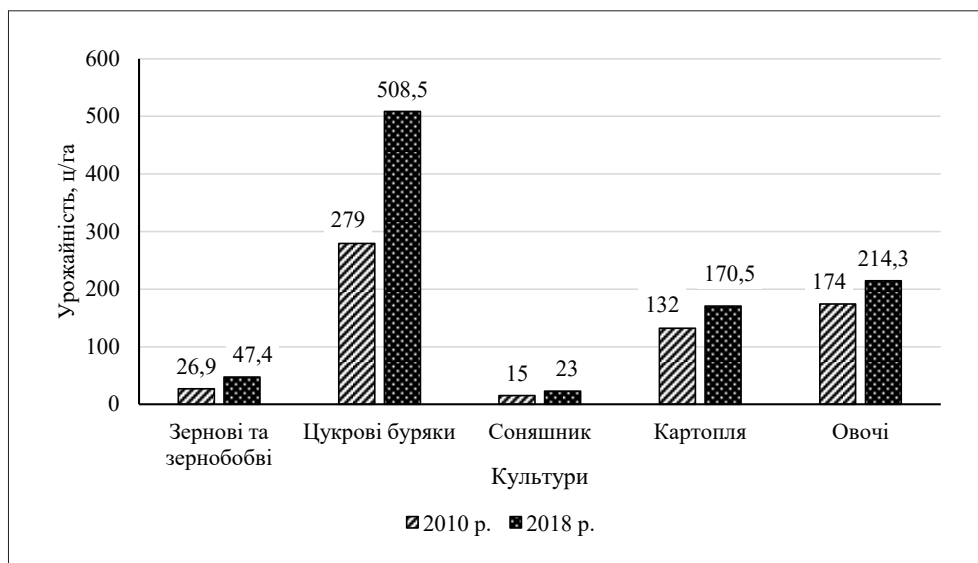

Рис. 3. Урожайність основних сільськогосподарських культур в Україні, 2010, 2018 роки, ц/га

Джерело: складено авторами за даними джерела [4]

Таблиця 4

Динаміка врожайності продукції рослинництва України загалом та Полтавської області зокрема за 2014–2018 роки, ц/га [4]

Рік	Зернові та зернобобові		Цукрові буряки		Соняшник		Картопля		Овочі	
	Україна	область	Україна	область	Україна	область	Україна	область	Україна	область
2014	43,7	50,8	477	439	19,4	25	176	209	208	217
2015	41,1	57,4	436	488	21,6	26,9	161	206	206	217
2016	46,1	61,8	482	545	22,4	26,4	166	197	211	213
2017	42,5	46,3	474,9	407,7	20,2	23,5	167,8	184,6	207,9	166,0
2018	47,4	65,7	508,5	439	23	28,6	170,5	202,3	214,3	211,4

Важливою проблемою розвитку рослинництва є безперервний пошук регуляторів росту рослин. Під час зберігання коренеплодів відбувається втрата маси від цвілі та гнилі. Це є результатом грибних захворювань. Для придушення розвитку грибів застосовується комплекс препаратів (фунгіцидів), використовуваних разом з регуляторами росту.

Ще одним завданням є підвищення стійкості сільськогосподарських сортів рослин у несприятливих кліматичних умовах. Селекція рослин на користь підвищення рівня продуктивності приводить до зниження стійкості рослини в несприятливих умовах. Створення єдиної ефективної системи для розвитку виробництва сільськогосподарської продукції нині залишається одним з основних завдань, що стоять перед рослинництвом.

Сільськогосподарську продукцію потрібно отримувати у стислі терміни з дотриманням усіх технологічних параметрів. Комплексна механізація технологічних операцій повинна поєднуватися з використанням мікропроцесорної техніки та автоматизованих систем управління.

Висновки. Ефективність та стабільність (стійкість) сільськогосподарського виробництва може бути підвищена за рахунок подальшого поліпшення сортових властивостей та реалізації потенційних можливостей сільськогосподарських рослин разом з енерго- та ресурсозбереженням усіх технологічних процесів, що дасть змогу збільшити окупність інвестицій [2]. Ці складові сучасних агротехнологій, а також впровадження новітніх досягнень селекції, біотехнології, агрономії дадуть змогу перетворити сільськогосподарське виробництво на різновид високорозвиненого індустріального виробництва.

Бібліографічний список:

1. Саблук П.Т. та ін. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / за ред. М.В. Присяжнюка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 1008 с.

2. Коваленко О.Ю. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1808> (дата звернення: 09.08.2019).
3. Лупенко Ю.О., Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Результати і проблеми реформування сільськогосподарства України. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 26–38.
4. Економічна статистика. Рослинництво / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.08.2019).
5. Саблук П.Т. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери : наукова доповідь. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 342 с.
6. Сава А.В. Галузь рослинництва: підсумки 2016 року. *АгроЕліта*. 2017. URL: <http://agroprod.biz/2017/02/20/haluz-roslynnystva-pidsumky-2016-roku> (дата звернення: 13.10.2018).

References:

1. Prsyazhnyuk M.V., Zubecj M.V., Sabluk P.T. (2011) *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku)* [Agrarian Sector of Ukrainian Economy (State and Prospects for Development)]. Kiev : NSC IAE (in Ukrainian).
2. Kovalenko O.Yu. (2013) Derzhavne rehuliuвання silskohospodarskoho vyrobnytstva [State regulation of agricultural production] (electronic journal). *An efficient economy*, no. 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1808> (accessed: 09.08.2019).
3. Lupenko Yu.O., Sabluk P.T., Mesel-Veseliak V.Ya., Fedorov M.M. (2014) Rezultaty i problemy reformuvannya silskoho hospodarstva Ukrainy [Results and problems of reforming Ukrainian agriculture]. *APK economy*, no. 7, pp. 70–76.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) Ekonomichna statystyka. Roslynnystvo [Economic statistics. Plant growing], Kyiv : Informatsiino-analitychne ahentstvo. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 06.08.2019).
5. Sabluk P.T. (2011) Orhanizatsiino-ekonomichna modernizatsiia ahrarnoi sfery : naukova dopovid [Organizational and economic modernization of the agrarian sphere: scientific report]. Kiev : NSC IAE (in Ukrainian).
6. Sava A.V. (2017) Haluz roslynnystva: pidsumky 2016 roku [Crop industry: 2016 results] *AgroElite*. Available at: <http://agroprod.biz/2017/02/20/haluz-roslynnystva-pidsumky-2016-roku> (accessed: 13.10.2018).